

Akademiet for yngre forskere

Innspill fra Akademiet for yngre forskere til Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora

Oslo, 01.12.2020

Akademiet for yngre forskere (AYF) takker for anledningen til å ta del i høringen til Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH) om revidert versjon av deres forskningsetiske retningslinjer.

AYF har to overordnede innspill:

- Vi anbefaler at institusjonenes plikter vektlegges i større grad i høringsnotatet.
- Vi anser språket i deler av høringsnotatet som vagt, og etterspør derfor et enklere og mer nøkternt språk.

Vi har valgt å svare på alle deler (del A til E) i den reviderte versjonen og kommet med konkrete forslag til formuleringer. I tillegg vil vi gi innspill til selve innledningen til høringsnotatet.

Innledningen til høringsnotatet

AYF mener at innledningen til de nye forskningsetiske retningslinjene er preget av en noe vag og upresis språkbruk. Innledningen til de gjeldende retningslinjene, som avklarer retningslinjenes formål og rammer, opplever vi som mer presis, saklig og nyttig.

I utkastet til de nye retningslinjene står det, for eksempel, i andre setning, at «Forskningsetikk bygger på et mangfold av verdier, normer og institusjonelle ordninger som bidrar til å konstituere og regulere vitenskapelig virksomhet.» Vi foreslår: «Verdier, normer og institusjonelle ordninger bidrar til å konstituere og regulere vitenskapelig virksomhet.»

Videre står det: «Forskningsetikken bygger på både interne og eksterne normer. De interne normene er definerende for god vitenskapelig praksis i snever forstand, mens de eksterne normene skal sikre god forskningspraksis i en bredere forstand.»

Med interne normer nevnes følgende: *sannhetsforpliktelse, åpen, uavhengig, sannferdig og kritisk, akademisk frihet, ytringsfrihet og etisk mot*. Med eksterne normer nevnes følgende: *respekt for likeverd, frihet og selvbestemmelse, beskyttelse mot risiko for skade og urimelig belastning og rettferdighet i prosedyrer og fordeling av goder og byrder, åpenhet om risiko, svakheter og usikkerhet, unngå skadevirkninger, relevans for aktører i samfunnet og forskningsformidling*.

Vi stiller spørsmål ved på hvilken måte dette henholdsvis er «interne» og «eksterne» normer. Dersom det menes normer knyttet til sannhetssøken og normer knyttet til samfunnsansvar, foreslår vi at det beskrives direkte i stedet for som «interne» og «eksterne» normer.

Angående de tre første «eksterne» normene (*respekt for likeverd, frihet og selvbestemmelse, beskyttelse mot risiko for skade og urimelig belastning og rettferdighet i prosedyrer og fordeling av goder og byrder*) er disse først beskrevet som «menneskeverd», og så blir det deretter forklart at med «menneskeverd» menes disse tre. «Menneskeverd» er et vagt begrep. Vi foreslår at det droppes og at teksten heller anvender de tre mer spesifikke begrepene knyttet til «menneskeverd».

Akademiet for yngre forskere

Det er også uklart om retningslinjene handler om forskningen, eller forskere. Dersom førstnevnte er tilfellet, vil retningslinjene i større grad kunne beskrive ansvaret til ulike aktører i forskningssystemet, også finansiører, samarbeidspartnere, m.fl. Ettersom vi etterlyser en større vektlegging av institusjonenes forpliktelser, foreslår vi at hver av de fem delene deles opp i to underdeler: Én om forskerens forpliktelser og én om institusjonens forpliktelser.

Selv om forskningsinstitusjoner og -aktører blir nevnt om hverandre, er retningslinjene gjennomgående adressert til «forskeren» og legger mye vekt og ansvar til denne rollen. For eksempel står det under de innledende *Forskningsetiske forpliktelser* (s. 8) at disse «utdyper hvem forskere har ansvar overfor», uten at institusjoner eller andre er nevnt. Vi mener retningslinjene er generelt uklare når det gjelder hvem og hvilke grupper som defineres som forskere. Blant annet ser vi flere steder i notatet at forskere betegnes på den ene siden og stipendiater på den andre. Vi etterspør derfor en klarere definisjon på hvem som menes som forskere. I samme avsnitt (s. 18) står det: «Retningslinjene har fem deler (A–E) som angir ulike forskningsetiske forpliktelser, og som utdyper hvem forskere har ansvar overfor.» Disse er: (A) Forskerfellesskapet, (B) Forskningsdeltakerne, (C) Grupper og institusjoner, (D) Organisering og finansiering, (E) Forskningsformidling.

Vi foreslår at del D «Organisering og finansiering» blir til «Oppdragsgivere, finansiører og samarbeidspartnere» og Del E «Forskningsformidling» blir til «Offentligheten» da vi mener at dette i større grad tydeliggjør hva forskerne og institusjonene har ansvar overfor enn dagens forslag.

Del A) Forskerfellesskapet

Akademiet for yngre forskere synes det er positivt at tidligere del D omgjøres til Del A for å fremheve vitenskapsinterne normer og betydningen av forskerfellesskapet. Vi har følgende kommentarer og forslag til Del A:

For det første mener AYF at under pkt. 1. «God henvisningsskikk» bør det spesifiseres at man også, der det er relevant, bør vise til ikke-akademiske opphav til argumenter og ideer. Det er en utfordring at forskere bruker argumenter og ideer utviklet av ikke-akademikere, for eksempel aktivister, i sine akademiske publikasjoner, og dermed får status som opphavsperson til konsepter og ideer som andre har utviklet over lang tid. AYF foreslår følgende tillegg:

«Det skal henvises til opphavet til en idé eller argument også når disse først er presentert i en ikke-akademisk publiseringskanal»

Videre ønsker AYF en utvidelse av pkt. 2. «Kollegiale forhold». Vi er enige i at «Forskningsinstitusjonene skal tilrettelegge for et miljø som fremmer god og åpen forskning. Forskerfellesskapet må opprettholde en fruktbar diskusjonskultur ...» (s.10). En surveyundersøkelse i AYFs regi fra 2019 viste at 40% av 1251 yngre forskere (opp til 45 år) rapporterer å ha opplevd en eller annen form for diskriminering på arbeidsplassen¹. Sannsynligheten for å oppleve diskriminering

¹ Akademiet for yngre forskere (2019). Rom for mangfold i academia? En surveyundersøkelse om internasjonalisering, diskriminering og seksuell trakassering blant yngre forskere i Norge. Oslo: Akademiet for yngre forskere. *Hele rapporten kan lastes ned fra www.yngreforskere.no under fanen «rapporter».*

Akademiet for yngre forskere

er 10 prosentpoeng høyere for kvinner enn for menn, og 16 prosentpoeng høyere for utenlandsfødte enn for norskfødte, uavhengig av fagfelt, ansettelsessted og stillingskategori. Størstedelen av opplevd diskriminering skjer i uformelle prosesser, og kan innebære manglende inkludering, manglende muligheter eller slengbemerkinger. AYF mener at disse funnene også har konsekvenser for forskningsetikk. Formell og uformell diskriminering mot enkeltgrupper av forskere er ikke forenelig med målsetninger om å bygge faglige fellesskap preget av åpenhet, saklighet og kritikk, og med en fruktbar diskusjonskultur. AYF foreslår følgende tillegg:

«Undersøkelser har vist at noen grupper forskere i Norge (særlig kvinner, utenlandskfødte) rapporterer om høyere opplevd formell og uformell diskriminering på arbeidsplassen. Institusjonene har ansvar for å fremme en arbeidskultur hvor alle ansatte kan delta i det faglige fellesskap på lik linje. Formell og uformell diskriminering mot enkeltgrupper av forskere er ikke forenelig med å bygge faglige fellesskap preget av åpenhet, saklighet og kritikk. Tiltak her kan for eksempel inkludere kurs som synligjør *implicit bias*.»

For det tredje ønsker vi å peke på den særskilte, ofte sårbare situasjonen yngre forskere står i når det gjelder medforfatterskap (pkt. 3.). AYF er glade for at det så tydelig slås fast at alle former for æresmedforfatterskap er uakseptabelt, og at det ikke er nok å for eksempel være veileder eller ha bidratt med generell datainnsamling for å stå som medforfatter. For å tydeliggjøre dette foreslår AYF følgende tillegg:

«Yngre forskere står i en særskilt sårbar stilling og i et asymmetrisk maktforhold til veiledere, mentorer og arbeidsgivere. Institusjonene har ansvar for å fremme en arbeidskultur hvor studenter, stipendiater og midlertidig ansatte forskere ikke opplever press til å gi æresforfatterskap til veileder eller andre.»

Likevel vil vi også påpeke at det dessverre finns eksempler hvor forskere, og da spesielt yngre forskere, har mistet medforfatterskap de har rett på fordi de er i fagfelt hvor eneforfatterskap er mest vanlig. Som nevnt ovenfor det viktig å skille mellom å være veileder og å være medforfatter, og derav forhindre æresforfatterskap. Men det er også behov for å presisere at betydelige bidrag i manuskriptet kan gå utover veilederrollen og dermed kvalifisere for medforfatterskap.

Sist vil vi igjen påpeke at etiske forpliktelser til forskningsfellesskapet både hviler på den enkelte forskers skuldre, og på institusjonen som helhet. Vi mener det er viktig at det legges til et eget punkt her om risiko og sikkerhet (pkt. 13), men også at retningslinjene i større grad bør legge vekt på institusjonene sitt ansvar i dette. Vår erfaring tilsier at dette er en blindsoner for mange institusjoner og at mange forskere, særlig yngre og tidlig i karrieren, står i dette utfordrende landskapet alene. Tiltak som kan etterspørres fra institusjonene er kompetanse på risiko og sikkerhet, rutiner for sikkerhetsvurderinger ved ulikt forskningsarbeid, beredskaps- og tiltaksplaner dersom forskere er utsatt og lignende.

Del B) Forskningsdeltakerne

AYF mener at denne delen er en viktig og god oppdatering av retningslinjene, dette gjelder spesielt at forskningsdeltakernes medbestemmelse i større grad er spesifisert.

Akademiet for yngre forskere

Vi forslår at under pkt. 20 «Anonymisering», bør retningslinjene spesifisere at forskere som arbeider med små og/eller utsatte grupper aktivt bør spørre dem det blir forsket på hva som trengs for å sikre reell anonymisering innen deres miljø.

Et øvrig innspill er at det kan være behov for tydeligere retningslinjer for forskning på innhold i digitale/sosiale medier. Dette kan konkret dreie seg om innholdsanalyse av bilder og/eller videoer og analyse av tekster der dette ligger åpent tilgjengelig, og hvor noen publiserer under ekte navn og andre publiserer på profiler og kontoer som ikke er gjenkjennelige (men innholdet kan gjenkjennes dersom det anvendes i forskning, eksempelvis som sitater).

Del C) Grupper og institusjoner

Som nevnt tidligere mener vi at retningslinjene er adressert til «forskeren» og legger mye vekt og ansvar til denne rollen. AYF mener dette er uheldig fordi det ser ut til å forutsette en etablert, trygg forsker i fast stilling, mens mye forskning blir gjort av forskere i rekrutteringsstillinger. Disse gruppene er ofte mer utsatt og mindre rustet for å stå i etisk vanskelige situasjoner knyttet til publisering, kollegaer og oppdragsforskning.²

Vi mener at retningslinjene i større grad bør adressere og ta høyde for denne ubalansen i makt og posisjon. Ikke for å fraskrive forskere ansvaret deres, men for å tydeligere ansvarliggjøre institusjoner, finansører og oppdragsgivere sammen med enkeltforskeren.

Dette er en gjennomgående tendens i utkastet, men det kan nokså enkelt rettes opp i ved å endre «forskeren» til «forskeren og forskningsaktører/-institusjoner» i hele dokumentet

I høringsbrevet står det at det nye pkt. 32 (s. 31-32), om kulturhistoriske kilder, er en oppgradering av tidligere pkt. 22 «Vern av kulturminner». Vi tolker ikke dette som en oppgradering, men tvert imot som en svekkelse siden flere presiseringer er tatt ut av teksten. For eksempel er «Vi må forske på en slik måte at vi ikke hindrer senere forskere i å tilegne seg det de måtte anse som viktig» fra gjeldende retningslinjer borte, og vi kan ikke se at dette perspektivet er videreført i det nye punktet.

Et særlig viktig punkt her gjelder den nye avsnittsinndelingen, som gjør at tredje avsnitt i pkt. 32 nå er:

«Forskning som ødelegger kildemateriale, reiser egne etiske dilemmaer. Verdien ved forskningen må veies opp mot hvor mye av materialet som ødelegges eller endres. Forskere og forskningsinstitusjoner må ikke bidra til plyndring, tyveri eller ulovlig omsetning av kulturminner. Forskere, museer og forskningsinstitusjoner må utvise aktsomhet og kun tilegne seg kulturminner og kulturhistorisk kildemateriale som er framkommet på en åpen ...»

Her bruker det nye utkastet ordlyden fra gjeldende retningslinjer, men den nye avsnittsdelingen anser vi som uheldig. Der den første og den andre setningen i gjeldende versjon hører til det foregående avsnittet og forklarer sikring og bruk av materiale, kan de i forslaget her bli lest som en betingelse av innholdet i tredje setning og videre. Det vil si at stillingtaking til plyndret og ulovlig

² Akademiet for yngre forskere (2018). Unge forskere i Norge. Karriereveier og ambisjoner. Oslo: Akademiet for yngre forskere.

Akademiet for yngre forskere

materiale må/kan bli vurdert opp mot verdien av forskningen. En slik lesning, som er mulig i den nye avsnittsinndelingen, vil være en oppmykning av retningslinjene og i strid med viktige og tiltrengte framskritt på dette området de siste årene.

Del D) Organisering og finansiering

AYF mener at det er fornuftig at del D utvides. Spesielt punktene 41-43 vil vi trekke frem som gode revideringer av notatet.

Vi ser likevel noen utfordringer knyttet til det nye delkapittelet. Blant annet ser vi eksempler på et vagt og uklart språk, og at det kan gi rom for feiltolkninger. Som nevnt tidligere foreslår vi at det heller navngis «Oppdragsgivere, finansiører og samarbeidspartnere», siden organisering og finansiering er noe som forskere ikke kan ha ansvar overfor, og gir en klarere betegnelse på hva delen omhandler. Vi anbefaler også at retningslinjene tydeliggjør at institusjonene bør stille nok tid og støttefunksjoner til rådighet for forskere til å følge opp og rapportere på etiske krav og retningslinjer.

Et annet generelt innspill er at Del D har et betydelig fokus på utfordringer som kan oppstå i kontakt med finansiører og samarbeidspartnere. Brukermedvirkning med tydelig avklarte roller kan imidlertid også være en måte for forskere å støtte forskningens samfunnsansvar og -relevans.

I pkt. 35 står det «*Den som er ansvarlig for undervisningen, skal ha høy grad av frihet til å velge innholdet i undervisningen.*» Dette er et viktig prinsipp, men den siste setningen kan tolkes på forskjellige måter, blant annet er det uklart hva som menes med «i høy grad». I en tid hvor studieprogrammer har forskriftfestede rammeplaner og tydeligere læringsutbyttebeskrivelser, kan dette skape usikkerhet rundt hvor stor grad av frihet den som er ansvarlig for undervisningen faktisk har. Vi anbefaler at dette pkt. et går innunder del E – siden vi anser undervisning som en vesentlig del av formidlingsarbeidet.

I pkt. 36 første avsnitt fremheves presset som kan oppstå på den uavhengige forskningen på grunn av «andre aktører». Likevel er det også indre strukturelle forhold som kan påvirke uavhengigheten og skape press. Dette kan komme fra ledelsen i egen institusjon, men også fra blant andre seniorkolleger, veiledere og gruppeledere. I tredje avsnitt under «uavhengighet i forskning», står det «... For å sikre den allmenne tilliten til forskning er det viktig å opprettholde «en armlengdes avstand» mellom forskning og andre interesser, både i forskningspolitikken og i organiseringen og finansieringen av enkeltprosjekter.» Vi er usikre på hva som menes med «en armlengdes avstand» For at forskeren skal få hjelp til slike avklaringer er det viktig at retningslinjene er mer presise i terminologien. Altså er det foreslåtte uttrykket i dette tilfellet til liten hjelp for forskeren.

Vi anbefaler at pkt. 37 revideres, og dette gjelder spesielt punktet om «styring» som vi anser som noe snever og definert av «kontrakter» som avgjørende for som styring. Enten bør diskusjonen om styring utvides, eller så bør overskriften endres.

Hvis retningslinjene skal gjelde hele forskningssystemet, kunne kursivtekst for pkt. 38 om finansiører også spesifisere at også finansiører selv har en plikt å opptre etisk forsvarlig, da den korte beskrivelsen nå kun framhever deres ansvar for å sikre at forskningen gjennomføres etisk forsvarlig.

I fotnote for pkt. 39 ser det ut til å mangle noe tekst.

Akademiet for yngre forskere

Del E) Forskningsformidling

Som nevnt tidligere anbefaler vi at denne delen omdøpes til «offentligheten».

Under pkt. 43. Rett til offentliggjøring står det: «Kunnskap er et kollektivt gode, og forskningsresultater bør som hovedregel publiseres så åpent som mulig.» Her gjør kvalifiseringene «bør», «som hovedregel» og «som mulig» punktet vesentlig svakere enn de gjeldende retningslinjene. AYF deler ambisjonene om at forskere skal bidra til et velfungerende, kunnskapsbasert og demokratisk samfunn ved å formidle resultater, arbeidsmåter og holdninger. Vi savner likevel et tydeligere ansvar hos institusjonene for å legge til rette for at alle forskere har mulighet til å bidra til det viktige formidlingsarbeidet. En mulig løsning er å slå sammen eller bytte rekkefølge på pkt. 45 og 46 i høringsnotatet, og så revidere teksten for å løfte frem institusjonenes ansvar for å sørge for at forskerne får støtte, opplæring og uttelling for å formidle.

AYF ønsker en presisering som tydeliggjør at forskere og fagfeltene er ulike, og at forskerne og institusjonene har rom til å vurdere både når og hvordan det er hensiktsmessig å bidra med formidling av resultater, arbeidsmetoder og holdninger.

I forlengelse av kommentaren vår til pkt. 13 (i del A) om risiko og sikkerhet, foreslår vi at institusjonenes ansvar blir vektlagt tydeligere også når det gjelder formidling og forskerens rolle i offentligheten. Formidling blir nevnt under pkt. 13 «Det er også viktig å vurdere risiko for trusler, sanksjoner og belastninger ved formidling av forskning i ulike kanaler (jf. Del E. «Forskningsformidling»), men vi mener dette bør løftes tydelig fram også i Del E.

Det offentlige ordskiftet er opphetet og polarisert, og kontaktflaten mellom forskere og publikum er tettere. Dette er et gode på mange vis, men det kan også gjøre forskere mer utsatte. Derfor mener vi det er viktig å også ha risiko og sikkerhet med som et eget pkt. under forskningsformidling, hovedsakelig som et institusjonelt- og eventuelt samfunnsansvar.

Som under pkt. 13 kan institusjonene her bidra med å sørge for å ha kompetanse om risiko og sikkerhet knyttet til formidling og offentlig ordskifte, rutiner på sikkerhetsvurderinger, retningslinjer og utstyr til nettsikkerhet, oppdaterte beredskaps- og tiltaksplaner ved trusler eller utsatte situasjonen, osv. Det er viktig at institusjonenes beredskap her ikke er *ad hoc*, da en situasjon ofte kan eskalere raskt og det vil være for sent å begynne å stable en beredskap på beina i det situasjonen utspiller seg.

Til slutt vil vi i Akademiet for yngre forskere igjen takke for anledningen til å komme med innspill til deres høringsnotat. Dersom NESH ønsker ytterligere innspill eller kommentarer stiller vi i AYF oss til disposisjon.

På vegne av Akademiet for yngre forskere

Ingrid Lossius Falkum
Leder

Bjørn Kristian Danbolt
Generalsekretær